

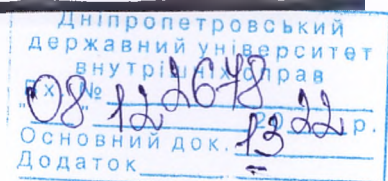
До спеціалізованої вченої ради
Д 08.727.02 Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Олега Сергійовича Тарасенка на дисертацію Кисельова Олександра Олеговича «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів», на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність)

Актуальність теми дисертації. Україна зробила свій цивілізаційний вибір на користь європейського вектору розвитку, що, серед іншого – означає безумовне верховенство права та справедливості в усіх сферах державної політики та суспільного життя. Війна не зруйнувала і навіть не зупинила роботу судової системи, конституційного судочинства, системи органів прокуратури та органів кримінальної юстиції, адвокатури, нотаріату та пенітенціарної системи. Але очевидним залишається той факт, що сьогодні для України є актуальним вирішення проблем сектору юстиції, які виникли через широкомасштабне вторгнення російської федерації та потребують вирішення на етапі відновлення нашої країни.

Незалежна система кримінальної юстиції та органів правопорядку є обов'язковою складовою механізму демократичної держави, що ефективно функціонує на основі принципів поваги до прав і свобод людини і громадянина. Для утвердження такої системи слід вирішити такі питання як здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайного стану, унормування правил підслідності з урахуванням меж удосконалення діяльності правоохоронних органів, удосконалення інституту заходів забезпечення кримінального провадження, доукомплектування інституту кримінальних проступків, удосконалення засад оперативно-розшукової

діяльності правоохоронних органів. Досягнення вказаних цілей сформує в державі політику превенції кримінальних правопорушень замість реагування на кримінальні правопорушення, що вже вчинені.

Масштаб та характер правопорушень, які вчиняються збройними силами РФ під час широкомасштабного вторгнення, є викликом для системи як національного, так і міжнародного кримінального правосуддя. Внаслідок звернення понад 40 країн та на підставі заяви про ad hoc визнання юрисдикції, Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду розпочав безпрецедентне по кількісному залученню персоналу розслідування. Однак, МКС не має юрисдикції притягувати до відповідальності за вчинення злочину агресії громадян держав, які не є учасниками Римського статуту. А саме вчинення злочину агресії з боку найвищого політичного та військового керівництва Росії можна розглядати як першопричину подальшого вчинення воєнних та інших міжнародних злочинів збройними силами РФ на території України щодо яких МКС має юрисдикцію. Відтак, існує необхідність створення принципово нового міжнародного кримінального механізму притягнення до відповідальності за вчинення злочину агресії проти України, який дозволить швидко та ефективно притягнути зазначене кола осіб до відповідальності за злочин агресії.

Дослідження проблем кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом або висвітлені окремі питання кримінального провадження чи відповідальності були висвітлені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: О. В. Андрушко, В.Д. Берназа, Т.М. Барабаш, А.Ф. Волобуєва, В.І. Василичука, Г.П. Власової, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевого, В. О. Гришок, В.Г. Гончаренка, В.І. Галагана, А.В. Іщенка, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, Н.С. О.В. Капліної, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутова, Г.А. Матусовського, О.Р. Михайленка, Д.М. Мірковця, Д.Й. Никифорчука, В.Г. Нора, М.Я. Сегая, М.А. Погорельського, В.О. Попелюшко, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишника,

О.А. Тітко, Г.К. Тетерятник, Д.Б. Сергеевої, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринник, М.С. Цуцкірідзе, А.В. Шевчишена, О.Г. Шило, Д.О. Шумейка, С.С. Чернявського та ін.

Дисертаційне дослідження відповідає Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2015, ґрунтується на положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2020 року № 756-р, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, комплексною науковою програмою «Основні напрями реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки на період до 2020 року, затвердженими Законом України від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI, та спрямоване на виконання Плану заходів з виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011.

Мета роботи полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо особливостей кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі задачі:

– визначити основні поняття та термін, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– з'ясувати стан та методологію наукових досліджень щодо здійснення кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– розкрити проблему взаємодії правоохоронних та інших органів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, скоєні під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом;

– висвітлити особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів;

– виокремити організаційно-тактичні особливості проведення деяких слідчих розшукових дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів;

– визначити напрями вдосконалення використання спеціальних знань під час дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів;

– з'ясувати механізм відшкодування збитків у результаті збройних конфліктів за допомогою міжнародних правових інституцій;

– дослідити можливість створення Спеціального трибуналу та Міжнародного кримінального суду в Україні;

– вивчити та сформувати практику розслідувань кримінальних правопорушень за міжнародними протоколами.

Автором чітко визначені об'єкт та предмет дослідження. При підготовці дисертації комплексно використовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

Емпіричну основу наукового дослідження складають: статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Генеральної прокуратури України за 2017 – шість місяців 2022 року; дані, отримані внаслідок вивчення 128 кримінальних проваджень, результати анкетувань 144 слідчих, 60 інспекторів-криміналістів Національної поліції України та 106 судових експертів Експертної служби

МВС України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Київська, Харківська, Хмельницька, Черкаська області, м. Київ).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо особливостей здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що мають наукову новизну.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора у розроблення зазначеної проблематики є такі положення і висновки:

вперше:

– запропоновано алгоритм збирання доказів (метаданих) здійснення кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– обґрунтовано, на необхідності законодавчого глумлення «спеціальних знань і навичок застосування технічних й інших засобів», що потребує розширення та запропоновано доповнити це визначення, виклавши ч. 1 ст. 71 КПК України в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками»;

– запропоновано створення спеціального процесуального механізму (процедуру перехідного правосуддя), який дозволить постраждалим від діянь, що мають ознаки злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ в ході військової агресії проти України, в судовому порядку встановлювати юридичні факти;

удосконалено:

– рекомендації щодо взаємодії правоохоронних органів у кримінальному провадженні, які пов'язані з особливим періодом.

надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом та необхідності створення спільного міжвідомчого наказу;

– теоретичну модель щодо можливості імплементації в національне законодавство світових практик розслідування кримінальних правопорушень за міжнародними протоколами;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення щодо стану досліджень з питань кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– поняття, терміни, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом, а також здійснена класифікація надзвичайних станів;

– практичні положення щодо можливості відшкодування збитків у результаті збройних конфліктів за допомогою міжнародних правових інституцій;

– наукові ідеї щодо можливості створення Спеціального трибуналу та Міжнародного кримінального суду в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх результати можуть бути використані:

– *законотворчій діяльності* – для внесення змін і доповнень до КПК України з метою вдосконалення кримінальної процесуальної регламентації використання спеціальних (довідка депутата Верховної Ради України від 1 липня 2021 року);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення досудового розслідування шляхом у здійсненні слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час здійснення досудового розслідування (акт впровадження Головного слідчого управління СБУ від 13 червня 2021 року; Національної поліції України в Одеській області від 30 вересня 2021 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», підготовки

навчально-методичних праць (акт впровадження Донецький університет внутрішніх справ від 30 листопада 2021 року, акт впровадження ПВНЗ «Європейський університет», Національної академії внутрішніх справ від 21 жовтня 2022 року);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень питань кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом (акт впровадження Луганський університет внутрішніх справ від 22 листопада 2021 року).

Характеристика основного змісту роботи.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (219 найменувань на 21 сторінці) і восьми додатків на 15 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінок, із них основний текст – 181 сторінка.

У розділ I «Загальні поняття та положення, що стосуються кримінального провадження у мовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів» дисертант визначає поняття «особливого періоду», під яким розуміється унормована, урахуванням мети та завдань законів, які вони переслідують, він відзначається специфікою унормуванням відповідно до конкретних суспільних правовідносин та правової ситуації. Визначено, що слідча та судова практика стикнулася з чималими проблемами: 1) відкритими є питання щодо виникнення кримінальних правовідносин (вчинення військового злочину в умовах особливого періоду), які зумовлені часовими межами дії особливого періоду; 2) з оголошенням часткової мобілізації та дії так званих «хвиль» мобілізації дисбалансом постало визначеність завершення особливого періоду в разі закінчення строку мобілізації, на який вона була оголошена за відсутності рішення про демобілізацію; 3) дискусійним є питання щодо застосування зворотної дії закону в разі завершення особливого періоду як зміни закону, що пом'якшує чи скасовує відповідальність.

Дисертантом здійснена класифікація «надзвичайних ситуацій». Акцентовано, що здійснення кримінального провадження, пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом є відносно новим напрямом наукових досліджень. Це обумовлено тим, що до 2014 року наша держава у період незалежності фактично не стикалася із реальними ризиками, які обумовлюють введення надзвичайних правових режимів, що відповідно обумовлювало також і відсутність належної емпіричної бази для дослідження проблематики. З іншого, тим фактом, що дослідження питань, пов'язаних із таким режимом провадження відноситься до площини міждисциплінарних, що ускладнює наукові пошуки у межах лише науки кримінального процесу. Зроблено висновок, що проведений аналіз сучасних наукових досліджень цієї проблематики демонструє поступове зростання наукового інтересу та примноження робіт, пов'язаних із питаннями кримінального провадження в під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом.

Зазначено, що протягом декількох років Україна знаходиться в умовах тотальної війни в боротьбі за збереження своїх національних інтересів і культурних цінностей. Боротися зі свавіллям рф було б неможливо без проведення певних заходів. Ситуація ускладнюється тим, що різні ситуації, різна мета, завдання, способи реалізації породжують певні труднощі у взаємодії між різними органами або суб'єктами. Тому, правильна організація взаємодії відповідних правоохоронних, державних органів та всіх інших суб'єктів, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень або інших заходах має важливе значення. Запропоновано, алгоритм дій взаємодії, задля ефективної координації роботи органів досудового розслідування та прокуратури щодо розслідування воєнних злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території відповідної області з необхідним переліком процесуальних та організаційно-практичних заходів.

Розділ 2 «Особливості кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів на різних етапах кримінального

процесу» містить три підрозділи, у яких сформовано особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження у мовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, розкриті тактичні особливості проведення деяких слідчих розшукових із залученням відповідних спеціалістів. Заслуговує на увагу, позиція автора, де він виділяє основні проблеми збирання доказів у таких категоріях проваджень: 1) неможливість доступу слідчого, прокурора до невідконтрольної території України з метою проведення слідчих дій; 2) неможливість проведення слідчих дій на лінії розмежування у зоні проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях (території Луганської та Донецької областей) унаслідок замінування окремих територій та бойових зіткнень; 3) неможливість витребування необхідних речей та документів у установах, підприємствах та організаціях, що знаходяться на невідконтрольних територіях; 4) знаходження осіб, у розпорядженні яких знаходяться докази на території України, яка не підконтрольна органам державної влади України; 5) не визнання особами, які захопили органи державної влади, інші установи та організації юрисдикції органів державної влади України на ними.

У розділі 1 особливої уваги, заслуговує підрозділ 3.1 «Захист та відшкодування збитків жертвам війни за допомогою міжнародних правових інституцій та збройних конфліктів та права прав людини в контексті війни РФ проти України», де дисертант зазначає, що правова система України трансформувалася, оскільки на її території почали діяти три правопорядки: правопорядок території активних бойових дій, правопорядок окупованої території і правопорядок правового режиму самозахисту. Для них застосовуються відмінні норми і правила, зокрема в частині встановлення шкоди і відповідальності за таку шкоду, заподіяну цивільним особам. Так, на території активних бойових дій не застосовується Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, але застосовуються конвенційні положення міжнародного гуманітарного права. На окупованій території формально зберігається дія українського правопорядку, але

механізми його реалізації (українські суди, органи правопорядку, державні установи) не діють, а відповідальність за будь-яку шкоду несе держава-окупант згідно міжнародного гуманітарного права.

Висловлена думка, що заявникам слід готуватись до того, що суд, скоріше за все, вирішуватиме першочергове питання, щодо того, чи підпадають порушення права власності (заподіяні збитки) під юрисдикцію рф в період активної фази бойових дій. З огляду на практику, що склалася, суд визначатиме, чи було встановлено рф фактичний (ефективний чи загальний) контроль на відповідній території, коли відбувались порушення прав власності. У випадку ствердної відповіді, рф нестиме відповідальність за заподіяні збитки, і, навпаки, якщо буде встановлено, що мали місце бомбардування, артилерійські обстріли, однак контролю над територією не було (до прикладу, як це відбувається у місті Харків), то держава-терорист, ймовірно, не відповідатиме за заподіяні збитки.

Заслугове на увагу пропозиція автора про створення міжнародних кримінальних судів та трибуналів і можуть бути створені за міжнародними договорами. Висловлена теза про те, що після Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів, коли представників керівництва держави судили безпосередньо за злочин агресії, постала необхідність створення Спеціального трибуналу в Україні і аргументовано це тим, що в світі відсутній Міжнародний суд або трибунал, який міг би судити вище політичне та військове керівництво рф за вчинення злочину агресії проти України.

Зміст дисертації розкриває тему дослідження. Структура та зміст дисертації відповідають сформульованій меті і завданням, загальні висновки до роботи є логічними, лаконічними, послідовними, викладеними на високому рівні теоретичних і практичних узагальнень.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в дванадцяти наукових публікаціях, чотири з яких – статті у

виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – стаття в зарубіжному науковому виданні, сім – тез наукових доповідей, опубліковані за результатами участі в міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Разом з тим в роботі зустрічаються певні положення, які *потребують деяких уточнень*, більш детального розгляду і які можуть слугувати підґрунтям для дискусії, зокрема:

1. У підрозділі 2.2 «Особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів» здобувач досліджує тактику слідчих (розшукових) дій. Але, достатньо актуальним видається дослідження питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування, як приклад не проблематика проведення НСРД у порядку визначеного ст. 615 КПК України, у т.ч. подальше використання одержаних результатів у такий спосіб під час досудового розслідування кримінального провадження щодо колаборантів, військовослужбовців та судового розгляду матеріалів його провадження. Відповідно постає питання, чому автор оминув вкрай актуальне питання насьогодні?

2. На стор. 114 дисертаційного дослідження, дисертант обґрунтовує доцільність розширення пізнавальних меж криміналістичної тактики та поширення її рекомендацій на сферу судового розгляду кримінальних проваджень. Втім, наведена позиція не в повній мірі обґрунтовується та не підкріплюється емпіричними результатами, а саме результатів аналізу наукових думок слідчих, прокурорів, суддів. На мою думку, необхідно продовжити розроблення теорії судових ситуацій, тактичних рішень, тактики судового допиту й інших процесуальних дій. Отже, наведене потребує додаткового обґрунтування під час прилюдного захисту та наведення відповідних аргументацій авторського розуміння цього питання.

3. Автор у підрозділі 2.3 на стор. 121 вказує, що найбільш

результативними з НСРД є зняття інформації з транспортних мереж (ст. 263 КПК України, в основному контроль телефонних розмов та смс-листування) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України, в основному отримання інформації з поштових скриньок). Утім, дана думка звісно має місце на існування, але на мою думку, автору було б доцільного опрацювати практичні результати з цього питання та визначити більш ширше коло НСРД, проведення яких надає ефективного результату під час досудового розслідування відповідних проваджень. Зокрема, ми щодня спостерігаємо повідомлення в телеграм каналах щодо перехвату переписки чи розмов військовослужбовців країни агресора. Ці перехвати можливі шляхом проведення зняття інформації з каналів зв'язку. Також актуальним видається негласний доступ до інформаційної системи особи, яка поширює мережею Інтернет контент країни агресора і т.д. Дослідження саме цих НСРД є актуальним, оскільки в подальшому постають питання щодо законності проведення відповідних дій та використання цих результатів як докази. Отже, хотілося б почути, чому дисертант обрав і зробив акцент саме цих негласних (слідчих) розшукових діях?

4. У підрозділі 3.3 «Міжнародні практики розслідувань за міжнародними протоколами та кодексом Мурад» автором зазначено в дисертаційному дослідженні основні положення Кодексу Мурад. Зокрема, дисертант обмежується лише аналізом цих положень, залишаючи поза увагою необхідність імплементації їх в українське законодавство, а також удосконалення положень законодавчих актів України щодо більш ефективного використання положень Кодексу Мурад. З урахуванням цього, хочеться почути думку Олександра Олеговича щодо відсутності імплементації відповідних положень у нормативні акти та практичну діяльність.

Разом з тим, перераховані зауваження є несуттєвими, носять дискусійний характер і жодною мірою не знижують високої позитивної оцінки виконаного наукового дослідження, що містить нові, раніше не висвітлені положення, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, а його результати мають

суттєве теоретичне і практичне значення.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Кисельова О.О. на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів» є завершеним, комплексним науковим, монографічним дослідженням, в якому висвітлені нові положення, що в сукупності є значним внеском в галузях криміналістики, кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. Виконана робота відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами та доповненнями, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197 «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів», наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій», а її авторка Кисельова Олександра Олеговича – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Олег ТАРАСЕНКО

